

ماجرای هیجان‌انگیز کشف عنکبوت غول‌پیکر «هری پاتر» در ایران

آراگوگ در زاگرس

طبق مقررات بین‌المللی نام‌گذاری جانورشناسی (ICZN)، جانورشناسان آزاد هستند تا گونه‌های تازه کشف‌شده‌ی خود را به هر نامی، از جمله نام افراد دیگر نام‌گذاری کنند (آن‌ها حتی می‌توانند یک گونه را به نام خودشان نام‌گذاری کنند، هر چند که این کار مرسوم نیست چون در نظر سایر متخصصان نشان واضحی از خودشیفتگی است). مصداق جالب‌اش همین ماهی‌هایی بودند که اخیراً به نام فردوسی، شجریان و مخدوم‌قلی نام‌گذاری شدند. در این پرونده قصد داریم شما را با تعدادی از نام‌گذاری‌های جالب دنیای جانورشناسی، با تأکید بر گونه‌های ایران بیشتر آشنا کنیم؛ برخی از این نام‌ها، نشانگر خوش‌فکری جانورشناسانی هستند که آن‌ها را کشف کرده‌اند و برخی دیگر، مثل عنکبوت‌گرگی آراگوگ، داستانی برای بازگو کردن دارند.

جانورشناسان معمولاً براساس تخصصی که دارند، از روش‌های نمونه‌برداری میدانی متفاوتی استفاده می‌کنند تا به بهترین شیوه گونه‌های موردنظرشان را جمع‌آوری کنند؛ ولی طی این اکتشافات و سفرهای تحقیقاتی، معمولاً همکاری را که در حوزه‌های دیگر جانورشناسی مطالعه می‌کنند، فراموش نمی‌کنند و اگر نمونه‌ای جالب ببینند که خارج از تخصص خودشان است، آن را به دست اهلس می‌سپارند. علیرضا نادری، دوست پروانه‌شناس عزیزم، به همین صورت در اردیبهشت ۱۳۹۵، وقتی در ارتفاعات

تا امروز بیش از دو میلیون گونه‌ی مختلف از جانداران شناسایی و نام‌گذاری شده است؛ دانشمندان تخمین می‌زنند چندین میلیون گونه‌ی ناشناخته هنوز وجود دارند که منتظر توصیف و نام‌گذاری هستند؛ متأسفانه بسیاری از این گونه‌ها به علت‌های مختلف، از جمله عوامل بشری قبل از شناخته شدن منقرض می‌شوند. یکی از راه‌های مؤثر در حفاظت از گونه‌ها، جلب توجه عمومی به سمت آن‌هاست؛ بشر از چیزی حفاظت می‌کند که آن را دوست داشته باشد و چیزی را دوست دارد که دربار‌هی آن آموزش دیده باشد. یکی از روش‌های خوب برای معرفی و محبوب کردن گونه‌های تازه کشف‌شده (مخصوصاً آن‌هایی که وجهه‌ی عمومی خوبی ندارند، مثل عنکبوت‌ها) انتخاب نام‌های جالب برای آن‌هاست.

علیرضا نادری

عنکبوت‌شناس

بازدید از آراگوگ

عنکبوت‌غول‌پیکر و سخنگوی آراگوگ که در فیلم «هری پاتر و محفل اسرار»، معرفی شد، هم‌اکنون در موزه «هری پاتر» نگهداری می‌شود

نام‌گذاری حیوانات

شکار طعمه‌هایی مثل سوسک‌های کوچک و جیرجیرک‌ها از لانه خارج می‌شود. عنکبوت‌های گرگی هشت چشم و بینایی بسیار خوبی دارند. چهار چشم آن‌ها ساختاری به نام پرده‌ی شفاف در پشت شبکیه دارد؛ نور پس از ورود به چشم، یک‌بار در شبکیه تصویر تشکیل می‌دهد ولی مقداری از نور که از شبکیه می‌گذرد، دوباره از پشت شبکیه به پرده‌ی شفاف می‌رسد و به سمت شبکیه باز تاب می‌کند تا شبکیه بتواند حتی در کمترین نور، تصویر تشکیل دهد. این ویژگی باعث می‌شود چشم جانور در شب بدرخشد، درست مثل حالتی که در برخی جانوران دیگر، مثل گربه‌ها دیده می‌شود.

رفتار مراقبت‌مادری در عنکبوت‌های گرگی بسیار مشهور است. عنکبوت ماده بعد از تخم‌گذاری کیسه‌ی تخم را که به تارپس‌هایش متصل شده، با خود حمل می‌کند و در فواصل زمانی مشخصی در معرض نور و گرمای آفتاب قرار می‌دهد تا تخم‌ها مراحل تکوینی خود را به خوبی طی کنند. بعد از به دنیا آمدن بچه‌عنکبوت‌ها (که ممکن است بیش از ۱۰۰ عدد باشند) تا چند هفته پشت مادر سوارند و مادر به آن‌ها غذا می‌دهد. این همان رفتاری است که از آراگوگ نیز سراغ داریم، به‌خصوص وقتی که علاقه‌ی زیادش به فرزندانش باعث شد آن‌ها را از خوردن هری پاتر و ران ویزلی منع نکند؛ گرچه همواره به روبیوس هاگرید وفادار ماند و اجازه نداد هیچ عنکبوتی به او حمله کند.

نام آراگوگ مرکب از دو جزء Ara (در لاتین به معنی عنکبوت) و Agog (در یونانی یعنی رهبر) در کل به معنی «رهبر عنکبوت‌ها» است. از همان نگاه اول، شباهت میان عنکبوت جدید خودمان و آراگوگ مشخص بود و عجیب هم نبود؛ در اصل، مدل انیماترونیک آراگوگ در فیلم «هری پاتر و تالار اسرار» براساس عنکبوتی گرگی ساخته شده بود، بنابراین تعجبی ندارد که با دیدن عنکبوت گرگی تیرهرنگی یاد او بیفتیم. به‌علاوه تنها نمونه‌ی این گونه، فقط هفت روز پس از نوزدهمین سالگرد آراگوگ (۳۱ فروردین ۱۳۷۶)، براساس کتاب‌های «هری پاتر» کشف شد و تاریخ انتشار مقاله‌ی توصیف آن نیز مصادف با بیستمین سالگرد انتشار کتاب‌های «هری پاتر» بود؛ بنابراین تردید نکردیم که نامی شگفت‌انگیز برای این گونه‌ی شگفت‌انگیز انتخاب کنیم و به شیوه‌ی معمول جانورشناسان، یادای کنیم از سالگرد انتشار «هری پاتر»؛ بنابراین نام علمی عنکبوت گرگی آراگوگ را *Lycosa aragogi* گذاشتیم. وقتی یاهای این عنکبوت باز باشد، جثه‌ی حدوداً چهار سانتی‌متری دارد و با این که زهرآگین است، برای انسان بی‌خطر است و اگر به‌طور جدی تهدیدش نکنیم، حتی گاز هم نمی‌گیرد. عنکبوت گرگی آراگوگ، عنکبوتی است حفره‌وار و از ابریشم خود برای ساخت تور استفاده نمی‌کند. این عنکبوت حفره‌ها درون حفره‌ی خود استراحت می‌کند و شب‌هنگام، برای

استان کرمان به دنبال پروانه‌های محبوبش می‌گشت، به عنکبوتی جالب و نسبتاً بزرگ جثه برخورد کرد و این نمونه را به دست من رساند که روی عنکبوت‌های ایران مطالعه می‌کنم. وقتی آن را دیدم، در اولین نگاه حدس زدم که با گونه‌ای ناشناخته سروکار داریم. این عنکبوت نمونه‌ای است از عنکبوت‌های گرگی (خانواده: *Lycosidae*) اما برخلاف اغلب خویشاوندانش که رنگی روشن دارند، رنگ قهوه‌ای سوخته‌ای دارد و در نواحی مشخصی مثل نیش‌ها و قسمت‌هایی از پاها، کاملاً به سیاهی می‌زند؛ این ترکیب رنگ، هر عنکبوت‌شناسی را شگفت‌زده می‌کند. پس از بررسی ساختارهای تولیدمثلی آن نیز، مطمئن شدم که این گونه، حقیقتاً گونه‌ای ناشناخته است و جزئیاتی را که آن لحظه زیر میکروسکوپ مشاهده می‌کردم، پیش از من کسی ندیده است. پس از مشاهدات خودم، آنتون نادولنی، دوست عنکبوت‌شناس روسی نیز که متخصص این گروه خاص از عنکبوت‌هاست، نظر مرا تأیید کرد. سرانجام به مرحله‌ی توصیف و انتشار و معرفی این کشف به دنیای علم رسیدیم؛ یعنی جایی که باید برای این عنکبوت شگفت‌انگیز نامی انتخاب می‌کردیم. چون دنیای «هری پاتر» بخش مهمی از کودکی من را تشکیل می‌داد و از همان دوران عاشق عنکبوت‌ها بودم، آراگوگ، عنکبوت غول‌پیکر و سخنگوی دنیای هری پاتر نیز یکی از محبوب‌ترین شخصیت‌های من بود.

آراگوگ ایرانی

جنس ماده‌ی عنکبوت گرگی آراگوگ (*Lycosa aragogi*).
نمونه‌ی هولوتیپ. (عکس: علیرضا زمانی)

با شاخص‌ترین جانورانی که با الهام از عوارض جغرافیایی و رویدادهای تاریخی ایران نام‌گذاری شده‌اند، آشنا شوید

به افتخار ایران

گونه‌های نام‌گذاری شده به نام خلیج فارس

Sahastata sinuspersica

جنس ماده‌ی عنکبوت در زباف خلیج فارس
(عکس: علیرضا زمانی)

تا امروزه گونه‌های زیستی متعددی به نام خلیج فارس نام‌گذاری شده‌اند که از میان آن‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد: باکتری رشته‌ای خلیج فارس (*Nocardiopsis sinuspersici*) که گونه‌ای هوازی است و کلنی‌هایی شبیه رشته‌های بلند و شاخه‌شاخه تشکیل می‌دهد که مانند کلاف‌های درهم پیچیده کنار یکدیگر جمع‌آوری می‌گردد و از خاک‌های ماسه‌ای منطقه‌ی سرپندر در استان خوزستان جمع‌آوری شده است. نمونه‌ی دیگر طحما یا تکمه‌شوری به نام *Bienertia sinuspersica* که گیاهی است یک‌ساله به بلندی حدوداً یک متر و پوششی به قطر حدوداً یک و نیم متر که برگ‌هایی متناوب، پهن، بسیار گوشتی و آبدار دارد. این گیاه بومی جنوب ایران، با گسترشی از عراق تا غرب پاکستان و همچنین کشورهای حاشیه‌ی خلیج فارس است و در خاک‌های بسیار شور، رسی و سیلتی نزدیک دریا می‌روید. سالیکور نیای خلیج فارس (*Salicornia sinus-persica*) گیاهی یک‌ساله و به ندرت دوساله به بلندی ۲۵ تا ۵۵ سانتی‌متر است که رنگی سبزی مایل به زرد دارد. این گیاه بومی حاشیه‌ی خلیج فارس است و در همه‌ی سواحل جزر و مدی و مصب رودها و جزیره‌ها می‌روید. دانه‌های این گیاه روغن فراوانی دارند و پروتئین آن‌ها با سویا برابری می‌کند. از آن‌جا که سالیکور نیای خلیج فارس مقاومت زیادی نسبت به شوری دارد و می‌توان آن را با آب دریا آبیاری کرد، می‌تواند اهمیت اقتصادی ویژه‌ای برای کشور داشته باشد. نمونه‌ی دیگر *Suaeda khaliijefarsica* از تفاعلی حدود یک متر، ساقه‌ای بدون کرک و برگ‌هایی گوشتی و به رنگ سبزی کاهویی دارد و در خاک‌های بسیار شور و مرطوب نزدیک به دریا، یا زمین‌های شور تخریبی همراه با دیگر گیاهان شورپسند می‌روید. این گیاه بومی مناطق پست جنوب ایران از استان‌های ایلام تا خوزستان، بوشهر و هرمزگان است. از جانوران منتسب به خلیج فارس، می‌توان به عنکبوت در زباف خلیج فارس (*Sahastata sinuspersica*) اشاره کرد که عنکبوتی مخملی و شب‌فعال به رنگ قهوه‌ای تیره و اندازه‌ی پنج (در جنس نر) تا ۱۲ میلی‌متر (در جنس ماده) است و لوله‌های ابریشمی ضخیمی در زیر سنگ‌ها، در میان ماسه‌ها یا درون درختان نخل می‌سازد و تنها در استان هرمزگان کشف شده است. زنبور انگلی خلیج فارس (*Bracon persiangulfensis*) و دو گونه کنه‌ی خلیج فارس (*Lauropia persiangulfia* و *Andrevela persiangulfia*) نیز از دیگر جانوران نام‌گذاری شده به این نام هستند.

شخصیت‌های تاریخی ایرانی

شخصیت‌های تاریخی ایران نیز الهام‌بخش نام‌های تعدادی از گونه‌های جانوری و گیاهان بوده‌اند؛ از میان آن‌ها می‌توان به عنکبوت میرشکار خشایارشا (*Heliophanus xerxes*)، عنکبوت جهنده‌ی خشایارشا (*Eusparassus xerxes*) و پروانه‌ی آبی خشایارشا (*Polyommatus xerxes*) اشاره کرد. عنکبوت سنگی آرتمیس (*Hersiliola artemisiae*) نمونه‌ی دیگری است که به نام آرتمیس، فرمانده‌ی نیروی دریایی ایران در نبرد «سالامیس» و لشکرکشی خشایارشا به یونان، نام‌گذاری شده است. پروانه‌ی داریوش (*Polyommatus darius*) به افتخار داریوش هخامنشی نام‌گذاری شده. پروانه‌های *Polyommatus ardshira* و *Plebeius alcedo ardashir* به افتخار اردشیر ساسانی نام‌گذاری شدند و *Satyrus astyages* به افتخار آستیاگ یا اژی‌دهاک، آخرین پادشاه ماد نام‌گذاری شد. برخی گونه‌ها و زیرگونه‌های پروانه‌ها به نام زرتشت نام‌گذاری شده‌اند، از جمله: *Polyommatus zathustra* گونه‌ای پروانه هم به نام ابوریحان بیرونی، دانشمند نامدار ایرانی، به نام *Polyommatus birunii* نام‌گذاری شده است.

Polyommatus darius
پروانه‌ی داریوش (عکس: هومن درودی)

جانوران هری پاتر در دنیای واقعی

عنکبوت آراگوگ تنها موجود بر گرفته از کتاب‌های «هری پاتر» نیست. این دنیا الهام‌بخش نام‌های زیادی برای گونه‌های جانوری متعدد بوده: سال ۲۰۱۷ (۱۳۹۶)، گونه‌ای خرچنگ به نام *Harryplax severus* نام‌گذاری شد؛ این خرچنگ که ۲۰ سال پیش کشف شده ولی توصیف نشده بود، قسمتی از نام خود را از کاشف قدیمی خود، هری کانلی و قسمت دیگر نامش را از یکی از شخصیت‌های اصلی داستان‌های هری پاتر و استاد درس معجون‌سازی هاگوارتز، یعنی سوروس اسنیپ گرفته است. محققان علت این نام‌گذاری را مخفی ماندن طولانی مدت این گونه از دید جانورشناسان بیان کردند؛ درست مثل اسنیپ که هویت حقیقی خود را تا سال‌ها مخفی نگه داشت. سال گذشته گونه‌ای عنکبوت از هندوستان، به خاطر شباهت ظاهری زیاد با کلاه سخنگوی گریفندور، به نام *Eriovixia gryffindori* نام‌گذاری شد. این دنیای تخیلی الهام‌بخش نام‌هایی برای جانورانی دیگر هم بوده است، از جمله گونه‌ای دایناسور کله‌قوچی (*Dracorex hogwartsia*)، نوعی زنبور (*Ampulex dementor*) و نوعی سن (*Thestral incognitus*). علاوه بر گونه‌ای که اخیراً به نام آراگوگ از ایران توصیف شده، گونه‌ای دیگر نیز از استرالیا به یاد آراگوگ، به نام *Aname aragog* نام‌گذاری شده بود.

عنکبوت گریفندور

عنکبوت‌هایی برای مردان عنکبوتی!

احتمالاً، ایفای نقش «مرد عنکبوتی» دوره‌ی مهمی در زندگی تویی مگواپر (بازیگر آمریکایی، سه‌گانه‌ی Spider-Man) و اندرو گارفیلد (بازیگر آمریکایی-بریتانیایی، The Amazing Spider-Man) بوده است؛ اما نام‌گذاری دو گونه‌ی جدید از عنکبوت‌ها به احترام این دو نفر نیز احتمالاً برایشان تجربه‌ای جالب بوده است. سال ۲۰۱۵ (۱۳۹۴)، عنکبوت‌شناسان دو گونه‌ی جدید از عنکبوت‌های ایرانی کشف و آن‌ها را به افتخار این دو بازیگر، به نام‌های *Filistata maguirei* و *Pritha garfieldi* نام‌گذاری کردند. این دو عنکبوت تاکنون فقط در ایران مشاهده شده‌اند و به ترتیب بومی استان‌های هرمزگان و تهران هستند. این جانوران، مثل مرد عنکبوتی شب فعال هستند و تورهای دائمی ضخیمی در میان حفرات و شکاف‌های موجود در محیط خود می‌تنند. برخی از این عنکبوت‌ها توانایی تحمل گر سنگی تا بیش از یک سال را دارند و می‌توانند تا چندین سال زندگی کنند. زهر این عنکبوت‌ها برای انسان خطرناک نیست.

Filistata maguirei

جنس ماده‌ی عنکبوت درزیاف مگواپر، در حالت تدافعی (عکس: علی مهاجران)

شاعران، فرهنگیان و هنرمندان ایرانی

محققان سراسر جهان معمولاً نام‌های شاعران و بزرگان فرهنگ برای نام‌گذاری گونه‌های جدیدشان استفاده می‌کنند؛ از موارد این چنین می‌توان به پروانه‌ی بوته‌ای سعدی (*Coenonympha saadi*)، عنکبوت تورچادری فردوسی (*Oecobius ferdowsii*)، پروانه‌ی آبی فردوسی (*Polyommatus firdussii*)، پروانه‌ی ایولاس خیام (*Iolana iolas*)، پروانه‌ی آبی حافظ (*Polyommatus coelestinus hofzi*)، سیاه‌ماهی فردوسی (*Capoeta ferdowsii*) و سیاه‌ماهی مخدوم‌قلی (*Capoeta pyraghi*) اشاره کرد. سرده‌ای از عنکبوت‌های جهنده (*Rudakius*) و نیز گونه‌ای از همین عنکبوت‌ها (*R. rudakii*) به نام رودکی نام‌گذاری شده‌اند. اخیراً، محققان ایرانی گونه‌هایی را نیز به اسم برخی هنرمندان نام‌گذاری کرده‌اند: عنکبوت میرشکار رامبد جوان (*Cebrennus rambodjavani*) به پاس فعالیت‌های زیست‌محیطی رامبد جوان، هنرمند مشهور، نام‌گذاری شد. پیش از این در شماره‌ی ۱۶۴ دانشتینها پرونده‌ای به این نام‌گذاری اختصاص داده شد. سیاه‌ماهی شجریان (*Capoeta shajariani*) نمونه‌ی دیگری بود که اخیراً به احترام استاد محمدرضا شجریان نام‌گذاری شد. سال ۲۰۱۵ (۱۳۹۴)، سرده‌ای جدید از عنکبوت‌های سنگی (Hersiliidae) از کرمان نیز به احترام دکتر محمدابراهیم باستانی یاریزی، تاریخدان، نویسنده، پژوهشگر و استاد بازنشسته‌ی دانشگاه تهران به نام *Bastanius* نام‌گذاری شد. پاول اسکالا، پروانه‌شناس اهل کشور چک، در سال ۲۰۰۱ (۱۳۸۰) گونه‌ای را به نام شهرام گلپریان، گرافیست و آهنگساز معاصر ایرانی به نام *Polyommatus shahrami* نام‌گذاری کرد. او این نام‌گذاری را متأثر از موسیقی گلپریان انجام داد و آن را یکی از تجربیات فرهنگی بر جسته‌اش در سفر به ایران دانست.

سیاه‌ماهی شجریان (عکس: آرش جولاده رودبار)

پروانه‌ی آبی فردوسی (پروانه‌ی آبی فردوسی)

پروانه‌ی بوته‌ای سعدی (عکس: هومن درودی)

پروانه‌ی آبی شهرام گلپریان (عکس: علیرضا نادری)

جنس نر عنکبوت میرشکار رامبد جوان (عکس: علیرضا نادری)